

Царенко Л. Г. Трансформація традиційних уявлень про здоров'я і благополуччя в умовах збройного конфлікту в Україні / Бойко С. Т., Царенко Л. Г. // Personality, family and society: issue of pedagogy, psychology, politology and sociology : International scientific-practical conference (June 16–17, 2017, Shumen, Bulgaria). – Shumen : Konstantin Preslavsky University of Shumen ; Faculty of Education, 2017. – С. 164–167.

**ТРАНСФОРМАЦІЯ ТРАДИЦІЙНИХ УЯВЛЕНЬ
ПРО ЗДОРОВ'Я І БЛАГОПОЛУЧЧЯ
В УМОВАХ ЗБРОЙНОГО КОНФЛІКТУ В УКРАЇНІ**

Бойко С. Т.

науковий співробітник

Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

м. Київ, Україна

Царенко Л. Г.

старший науковий співробітник

Інституту психології імені Г. С. Костюка НАПН України

м. Київ, Україна

Сьогоднішня ситуація в Україні травмівна для всього народу. Проте особливих випробувань зазнають військовослужбовці, що перебувають у зоні воєнного конфлікту, ветерани та члени їхніх родин.

Створюючи систему психологічної допомоги вразливим категоріям населення, необхідно враховувати соціокультурний контекст, зокрема уявлення про психічне здоров'я людини та психологічну підтримку. У попередніх дослідженнях [4] нами було виділено вісім традиційних соціокультурних моделей здоров'я, визначальних для українського соціуму, а також опрацьовано питання інформаційно-психологічної безпеки особистості в сучасних умовах [1]. Опираючись на зазначені дослідження, розглянемо, як виявляються в середовищі постраждалих від воєнного конфлікту характерні для кожної моделі уявлення про благополуччя людини та шляхи його досягнення.

1. В основі *архаїчної моделі здоров'я* лежать анімістичні вірування та магічний спосіб інтерпретації людського благополуччя. Хвороби, нещасні

випадки, погане самопочуття, навіть смерть інтерпретуються як вплив духовного світу на людину, як покарання за порушення заборон, за дії не за правилами. У різні часи зло осмислювалося по-різному, сьогодні воно може тлумачитись як негативна енергія. Магічне осмислення причин неблагополуччя та прагнення чудесного захисту характерне для багатьох наших сучасників, особливо, якщо йдеться про небезпечні для життя ситуації (суттєву роль у підтримці таких уявлень відіграють засоби масової інформації). Уявлення про психологічну підтримку і психологічну допомогу в наших сучасників формується під впливом популяризації «екстрасенсів», допомога яких стає особливо затребуваною в ситуації невизначеності. Дружини, матері військовослужбовців, особливо тих, хто перебуває в полоні чи пропав без вісти, шукають підтримки у ворожок та екстрасенсів. Це дає змогу потерпілим на короткий час знизити рівень тривожності.

Для учасників АТО характерна низка *марновірств* [3], які в ситуації бойових дій стають своєрідним ресурсом, що розширює психологічні можливості учасника бойових дій. Марновірства дають змогу впорядковувати, структурувати нез'ясовані, незрозумілі події, зв'язки між предметами та явищами, що робить життя в бойовій обстановці більш передбачуваним, з меншими психічними затратами. Наприклад, віра в «чарівну» силу талісманів дає можливість спокійно спати, бути впевненим у бою. Але втрата талісмана може зробити бійця небоєздатним.

Марновірство у бойовій обстановці може виявлятися у носінні *амулетів* і *талісманів* (вшиті в одяг записки з молитвою; розряджений патрон із молитвою та відомостями про себе; браслет на зап'ясті, татуювання, саморобні медальйони тощо); у *загадуваннях* – намагання знайти відповідь на якесь питання за певними прикметами; у молитвах (частіше це не канонічні молитви, а перейняті від рідних звертання до Бога, інколи люди моляться своїми словами чи дають певні обіцянки Богові); у вірі в *прикмети*; у дотриманні *ритуалів* (наприклад, дотримання дій щодо підготовки зброї, спорядження), *обрядів* (прийом поповнення, проведення у відпустку, прощання з загиблими

побратимами тощо); у дотриманні *табу* (заборона на певні дії, слова, порушення якої неминуче спричиняє тяжке покарання – наприклад, не голитися, не одягати чисту білизну, не дарувати нікому своїх речей напередодні бою).

2. У межах *патріархальної моделі* людина мислиться невіддільно від родини, сім'ї, а її благополуччя залежить від стосунків із найближчими людьми. За неписаними правилами члени родини мають допомагати одне одному, підтримувати хворих і потерпілих, а ті мають бути вдячними за турботу. Втрата батьків є найбільшим горем, нещастям (*сироту і лають, і б'ють, і плакати не дають*). Для українського світогляду цінність родини як запоруки благополуччя була завжди великою, але особливо вона зросла у роки неблагополуччя в суспільстві. Досвід авторів свідчить, що найчастіше військовослужбовці в зоні АТО звертаються до психолога з приводу проблем у родині. Не лише в Україні, а і у світі загалом, спостерігається тенденція до руйнування сімей ветеранів. З одного боку, це відбувається тому, що потерпілий очікує на привілейоване становище в сім'ї, не завжди бере на себе відповідальність за своє благополуччя (й родини), очікує підтримки насамперед від дружини, адже міцні переконання, що *добра жінка чоловіка на ноги поставить, а зла із ніг звалить*. З іншого боку, близькі не завжди можуть надати потерпілому належну психологічну підтримку й допомогу, однією з причин цього є те, що ветеран часто стає джерелом травмування для найближчих людей. За умов розлучення з родиною бойові побратими часто замінюють військовослужбовцям родину.

3. *Адаптаційна модель* розглядає благополуччя як пристосованість до соціуму, вміння функціонувати за його законами, а неблагополуччя – як соціальну дезадаптацію. Соціум в уявленнях українців завжди сприймався як несприятливе, вороже людині середовище, можливо, тому й необхідно було до нього пристосовуватися (*Великий світ, та нема де дітися. При добрій годині і куми побратими, а при лихій нема й родини. Бідному ніхто не подарує тощо*). Адаптаційна модель благополуччя як повноцінного функціонування в соціумі,

необхідність робити як усі, шанувати думку оточуючих, не виділятися завжди була яскраво виражена в національній картині світу (*Як заграють, так і танцюй. Між попами піп, між дяками дяк, між вовками вий по-вовчи, між свиньми хрюкай по-свинячи*), проте панівною вона стала у ХХ столітті. Одна з причин цього – атеїзм та втрата визначальної української цінності «жити по правді» (*Скажи правду, та одного Бога (гріха) бійся. По правді живи, по правді й умреш. Хто по правді живе, то й Бог дає тощо*).

Адаптаційна до соціуму модель благополуччя є неоднозначною і суперечливою системою, викликає у ветеранів протест проти необхідності пристосовуватися до правил життя нездорового суспільства. Ветерани, повертаючись до мирного життя, часто страждають від вторинного стресу. Їм дуже важливо знайти цікаву роботу з гідною матеріальною оплатою, але поряд із цим вони страждають від соціальних страхів, проявляють агресію, захищаються від надмірних соціальних контактів, перевантажень, прискореного темпу життя; виявляють нетерпимість до ситуацій, коли їх не розуміють. Задля захисту від вторинного стресу та уникнення дискомфорту вони можуть вдаватися до фармакологічних засобів, алкоголю, нікотину, наркотиків, переїдання, тяжіти до віртуального світу.

4. **Антропоцентрична модель** розглядає хвороби та випробування як послані вищими силами чи долею сильній і духовно розвинутій людині для її вдосконалення, як стимул для творчості, особистісних змін і переходу на вищий духовний рівень. Як зауважує Ф.Р. Філатов [2], у захворюваннях «інколи проглядає духовна глибина, страшна і водночас приваблива безодня, з якої з'являються на світ дивні і таємничі творіння. Занурення у цей “морок” може сприяти народженню принципово нових, оригінальних форм бачення, переживання й самовираження». В Україні ця модель здоров'я почала формуватися в 90-ті роки минулого століття у зв'язку з розвитком практичної психології та психотерапії.

5. Антропологічна модель здоров'я близька до **християнської**, у якій благополуччя/неблагополуччя залежить від виконання моральних законів,

допомоги Бога та особистої відповідальності людини за благополуччя і здоров'я, але насамперед за духовне та душевне.

У свідомості більшості українців і християнська, й антропологічна модель до початку воєнного конфлікту були представлені незначною мірою. Однією з причин цього є те, що традиція духовної роботи над собою в епоху атеїзму була перервана. Хоч військовослужбовці (за незначними винятками) не вважають себе атеїстами, добре ставляться до присутності капеланів (і поважають цих людей), однак мало в кого з них сформоване християнське світобачення, розуміння цінності духовного розвитку як вищої потреби, що суттєво впливає на відчуття благополуччя / неблагополуччя, на життя загалом.

В останні роки в Україні серед фахівців, що надають психологічну допомогу, стає популярною модель посткризового зростання (близька до християнської та антропологічної). Важливо, щоб люди, які надають психологічну допомогу, самі стали носіями моральних цінностей, жили й діяли у відповідності з ними. Переосмислення військового конфлікту як шансу для змін суспільства, як можливості для духовно зростання сьогодні є дуже важливим для українців. Це допоможе кожному переосмислити власне життя, по-новому подивитися на випробування, зберегти надію на краще майбутнє, дасть сили для змін себе і психологічної підтримки тих, хто цього потребує.

Список використаних джерел

1. Бойко С. Т. Інформаційно-психологічна безпека в сучасних умовах / Бойко С. Т. // Український психолого-педагогічний науковий збірник : науковий журнал. – 1 (01) квітня 2014. – Львів : ГО «Львівська педагогічна спільнота», 2014. – 156 с. – С. 6–10.

2. Васильєва О. С. Психология здоровья человека / Васильєва О. С., Филатов Ф. Р. Психология здоровья человека: эталоны, представления, установки : учеб. пособие для студ. высш. учеб. заведений. – М. : Академия, 2001. – 352 с.

3. Психология бою : посібник / за ред. А. М. Романишина. – Львів :

Астролябія, 2017. – 352 с.

4. Царенко Л. Г. Українські традиційні моделі здоров'я / Л. Г. Царенко // Психологічний часопис : збірник наукових праць / за ред. С. Д. Максименка. – № 2. – Вип. 2. – К. : Інститут психології імені Г. С. Костюка НАПН України, 2015. – С. 100–113.